

**YAKIN DÖNEM
TÜRK-AMERİKAN
İLİŞKİLERİ**

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

YAKIN DÖNEM TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Türk-Amerikan ilişkilerini değerlendirirken bu ilişkideki büyük ortak olan Amerika'ya melek ya da şeytan gözüyle bakmamak gerekir. Son tahlilde o da kendi çıkarlarını ön plana alan egemen devletlerden biridir. Bu ilişkide duygusal değerlendirmelere de yer olmamalıdır. Doğaldır ki, uzunca bir zamana yayılmış herhangi bir ilişkide dostane veya hasmane özellikler bulunabilir ve bunun yaratacağı izlenimler karar vericilerin atacağı adımları etkileyebilir. Ancak bu etkiyi fazla abartmamak ve günün sonunda herhangi bir kararın alınmasında tayin edici unsurun ulusal çıkar olduğunu daima hatırlamak gerekir.

Son yedi sekiz yıllık dönemde yani insanlık tarihinde kısa sayılabilecek bu dönemde (kabaca 2000 yılından bu yana) Türk Amerikan ilişkileri önemli iniş ve çıkışlar yaşamıştır. Çok ilginç olan nokta çıkışlar yaşanırken bunun, iki ülkeden birinin attığı veya atacağını açıkladığı dış politika adımlarına dayanırken, inişlerin daha ziyade iç politika unsurlarının dış politikaya etki yaptığı dönemlere rastlamasıdır. Bu gözlemi bir parça açalım: Birinci Körfez savaşının çıktığı dönemde zamanın Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın uzun bir değerlendirme yapmaksızın Irak'tan Akdeniz'e petrol akıtan Kerkük Yumurtalık Boru Hattı'nı Türk ekonomisinin kayba uğraması pahasına kapatması, Amerikan hava kuvvetlerine İncirlik Hava Üssü'nün açılması gibi eylemler ve 2001 yılında 11 Eylül de vuku bulan ikiz kuleler ve Pentagon saldırılarına karşı Türk kamuoyunun hemen hemen ittifakla karşı çıkması bu ilişkileri kuvvetlendiren dış politika kararları olmuştur. İniş noktalarında ise 2003 yılında TBMM'den gerekli oy çoğunluğunun sağlanamaması nedeniyle Amerikan Kuvvetlerine Türkiye'nin güneydoğusundan geçiş iznini verilmemesi, Amerikan Temsilciler Meclisi'nde hemen her yıl alınması olası görülen Türkiye aleyhtarı Ermeni Soykırım Kararı gibi daha çok iç politika kaygılarıyla verilen kararlar etkili olmuştur.

Bu konuda 2006 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan etkili düşünce kuruluşlarından Council on Foreign Relations tarafından iki araştırmacıya hazırlanan rapor benzer örnekler vermektedir.¹ Örneğin, adı geçen raporda ikili ilişkilere yaranı dokunan fiiller arasında 1999 Marmara depreminden çok kısa bir zaman sonra Başkan Bill Clinton'ın bölgeye yaptığı ziyaret ve 2001 saldırısından sonra önce Türk özel kuvvetlerinin ve daha sonra Türk ordusunun 825 kişilik bir kuvvetle Afganistan savaşında ABD'ye destek vermesi zikredilmektedir.²

Herhangi bir uluslararası ilişkiler olgusu ile karşılaşıldığında atılacak hemen her adımda, Amerika'nın ne gibi bir tepki vereceği sorusu karşımıza çıkıyor. Aslında ittifak ilişkileri içinde bu sorunun ortaya çıkması doğaldır, ancak bunun hareketleri aşırı derecede kısıtlayıcı bir kaygı haline dönüşmemesi gerekir. Zaten Türk dış politikası olgunlaştıkça ve çok taraflı ilişkilerini geliştirdikçe bu kısıtlayıcı kaygı giderek azalmıştır.

Türk-Amerikan ilişkilerini nitelendirmede Türk siyasetçilerinin son zamanlarda sıkça kullandığı stratejik ortaklık tabirine de burada değinmekte yarar vardır. Bu tabir için uzmanı olmayan kimselerce bazen uluslararası olaylara aynı pencereden bakmak ve atılacak bütün adımların ahenkleştirilmesi anlamında kullanılmaktadır ki bu hatalıdır. Buradaki prensip, ana yolda ve erekte fikir birliğinde olmaktır. Yoksa taktik anlamda, gayet doğaldır ki, ulusların kendi ulusal çıkarlarının gerektirdiği öncelikler ve düşünceler onların dış politikalarında tayin edici önemli unsurlar olacaktır. Örneğin, son yıllarda Türkiye'nin izlemeye çalıştığı "komşuları ile sıfır çatışma" prensibine göre Amerika'nın dostça olmayan ilişkiler içinde olduğu Suriye ve İran ile dostluk ve ekonomik işbirliğine yönelik adımlar atması stratejik ortaklık kavramına ters adımlar değildir ama, mesela 2003 yılında Amerikan kuvvetlerinin Irak Savaşı'nı yürütmek için Türkiye'nin güney sınırlarından geçmesine izin vermemek stratejik ortaklığın ana prensipleri ile çelişkilidir.

1) Bakınız: Steven A. Cook ve Elizabeth Sherwood-Randall, *Generating Momentum for a new Era in U.S.-Turkey Relations*. CSR No. 15 June 2006. S. 6-8.

2) AGE, s. 7-8

Zaten bu olaydan sonra uzunca bir süre bu terim özellikle Amerikalılar tarafından kullanılmaz olmuştu. Sonradan, ilişkiler daha sıcak bir hal alınca, aynı terimin Amerikalı siyasetçiler tarafından yeniden kullanılmaya başlandığını görmekteyiz. Örneğin, Türkiye başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Amerika seyahatinde Amerikan Başkanı George W. Bush'un yine bu terimi kullandığı gözlemlenmiştir.

KIRILMA NOKTALARI

Türk Amerikan ilişkilerinin son yıllardaki fay hatları nelerdir? Burada önce kırılma noktalarına bakalım.

Irak savaşı: Amerika'nın maruz kaldığı 11 Eylül 2001 saldırıları Türk halkı arasında derin bir etki ve üzüntü yaratmıştı. Saldırdan kısa bir süre sonra Amerikan Büyükelçiliği rezidansında yapılan bir toplantıya zamanın Başbakanı Bülent Ecevit gelmiş ve Amerikan halkına başsağlığı dileyen bir konuşma yapmıştı. Ancak saldırıyı takip eden bir kaç yıl içinde Amerika'nın önce Afganistan'a ve daha sonra kitle imha silahlarının olası varlığını sebep göstererek Irak'a yaptığı saldırı giderek Türk kamuoyunda Amerikan aleyhtarlığının gelişmesine neden olmuştur. Her gün Irak'tan gelen haberler halk arasında Müslüman Irak halkına karşı Amerikan güçlerinin saldırısı olarak algılanmıştır. Bu nedenle son zamanlarda (2007) yapılan kamuoyu araştırmalarında Amerika'ya sempati ile bakanların sayısı % 9 mertebesine inmiştir.³ Oysa bundan iki yıl önce bu sayı %30'lar düzeyinde idi.*

Irak savaşının nasıl sonuçlanacağını değerlendirmek için vakit henüz çok erkendir. Tarihi olayların değerlendirilmesinde aradan en az yarım yüzyıl geçmeden sağlıklı ve objektif bir sonuca varılamayacağı genel bir kanıdır. Fakat günümüz politikalarının tayininde kamuoyunu bir tarafa bırakmak mümkün olmadığı ve sonuçta demokrasilerde siyasetçilerin halktan aldıkları oy ile iktidara gelebildikleri veya iktidarlarını devam ettirebildikleri düşünülünce burada örneğini verdiğimiz hız-

3) Los Angeles Times, Soner Çağaptay, *Pew Global Attitudes Survey rakamlarına atfen*. 15. 3. 2008

*) *Ibid.*

lı kamuoyu değişikliğinin politikaya yansımaları kaçınılmazdır.

Kuzey Irak ve PKK Sorunu: Türkiye geleneksel olarak Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması yönünde bir dış politika tercihi sergilemiştir. Buradaki temel unsur Kuzey Irak'ta Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmalarının önlenmesidir. Bu tercih esasen Türkiye'den başka Kürt asıllı vatandaş barındıran İran, Suriye gibi ülkelerin de tercihidir. Buradaki ortak kaygı bütün bu ülkelerin toprak bütünlüğünü tehlikeye atmamak kaygısıdır. Kuzey Irak'ta Amerika'nın özerk, hatta bağımsız bir Kürt devleti kurulmasına göz yumabileceği kuşkusunu ikinci bir kırılma noktasının önemli bir unsurudur. Her ne kadar Amerikalı yetkililer devamlı olarak Irak'ın toprak bütünlüğünün onlarında önceliği olduğunu yine-liyorlarsa da bu konuda resmi kesimdeki ve kamuoyundaki kuşular devam etmektedir. PKK adlı terör örgütünün Kuzey Irak'ta yuvalanmasına ve kamplar kurmasına müsamaha edilmesi ve buradan Türk topraklarına saldırılar düzenlemesi Türkiye'yi rahatsız eden önemli bir husustur. Amerika Irak'ı işgal edince bu huzursuzluğu bir bakıma devralmıştır. Kasım 2007 de Başbakan Tayyip Erdoğan'ının Amerika ziyaretinde ve hemen ertesinde Ocak 2008 de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Amerika ziyaretinde Başkan Bush'un üzerine bastırarak "PKK, Irak'ın da Türkiye'nin de, Amerika'nın da düşmanıdır" demesi ve buna ilaveten Amerikan makamlarının Türk askeri makamlarına anlık istihbarat sağlamaya başlaması fevkalade önemli ve ilişkileri tamir edici bir adım olmuştur. Bu gelişmelerden sonra Türk kamuoyunda Amerika'nın itibarının yükseldiği gözlenmektedir.

Amerikan Kongresindeki Ermeni Soykırımı Tasarısı: Amerikan Kongresinde zaman zaman Amerikalı Ermeni diasporasının etkisi ile 1915 yılında Osmanlı Devleti'nin uyguladığı tehcir politikasının bir soykırım olduğu iddiası yer almaktadır. Bu olayı soykırım diye niteleyerek tarihi kanıtlarla ispat edilmemiş bir olguya uluslararası suç teşkil eden soykırım etiketinin yapıştirılması çabaları Türkiye tarafından reddedilmektedir. Ermeni baskı gurupları henüz Amerikan Kongresinden böyle bir kararı çıkartmaya muvaffak olamamışlardır ancak bu denenin yapıldığı her sefer bir gerginlik yaşanmaktadır. Aslında birçok

Avrupa ve hatta bazı Latin Amerika parlamentolarından Ermeni iddialarını destekleyen kararlar çıkmıştır, ancak Amerikan kongresinin özel önemi bir kere bu ülkede büyük bir Ermeni azınlığın yaşamakta olması ve ABD'nin dünyadaki tek süper güç olma özelliğini taşımasıdır. Bu kararın bir gün çıkma olasılığı mevcuttur. O vakit her iki tarafın da ikili ilişkileri kurtarmak adına stratejiler geliştirmesi yararlı olacaktır.

KALICI ORTAKLIK ALANLARI

Türk Amerikan ilişkilerindeki olumlu yönlere ve kalıcı ortaklık alanlarına gelince; bunlar da önemsenmeyecek gibi değildir. Bir kere Türkiye Amerika Birleşik Devletleri ile aynı demokrasi idealini paylaşan ve bunu uygulayan bir ülkedir. Kuvvetli bir silahlı gücü vardır, yerleşik ve yetişmiş bir bürokrasi geleneği mevcuttur ve tarihinde çok uzun zaman bölgesinin dışında bile büyük toprak parçalarını idare etmiş köklü bir devlettir. Halkı da yapı ve kültür itibarıyla derin bir anti Amerikanizm ile malul değildir.

Bunlara ilaveten 21. yüz yılın başında çok önemli bir enerji koridoru haline gelmiştir. Endüstrisi ve eğitilmiş genç nüfusu ile Batı dünyasının prensiplerine göre işleyen büyük bir ekonomisi vardır. Avrupa Birliği ile aday devlet statüsünde görüşmeler yürütmekte olan tek Müslüman çoğunluğa sahip laik bir Avrupa ve Orta Doğu devletidir. Amerika Birleşik Devletleri ile de neredeyse 60 yıldır bir askeri ittifak içinde yer almaktadır.⁴

Bütün bu unsurlar Amerika için Türkiye'yi hemen hemen vazgeçilemeyecek bir müttefik haline getirmektedir. Bazen ulusal çıkarların gerekleri nedeniyle dış politika konularında bu iki ülke arasında bire bir görüş benzerliği bulunmasa da ilişkilerin temelini sağlam olduğu ve bu ilişkinin gelip geçici olmadığı aşikârdır.

Buraya kadar işaret edilen veriler çerçevesinde Türk-Amerikan ilişkilerinin son dönemini nasıl değerlendirmeliyiz? Bu ilişki Türkiye için

⁴ Türkiye 1952 den beri NATO ittifakının üyesidir.

önemlidir fakat tabii Türkiye'nin yegâne ilişkisi değildir. Türk-Amerikan ilişkilerinin iyi tutulması her iki ülke için de önemlidir. Her sağlam ilişki gibi, aynen kişiler arasındaki ilişkiler gibi, dikkatle yürütülmeli ve gelişmesi için gayret sarf edilmelidir. Ancak bu yapılrken ulusal çıkarların korunması bir an için bile göz ardı edilmemelidir.

POTANSİYEL ÇATIŞMA ALANLARI

Nitekim son aylarda yayınlanan ve yazarları iki önemli Amerikalı Türkiye uzmanı olan iki çalışma Türkiye ile ABD arasındaki potansiyel çatışma alanlarına işaret etmektedir.⁵

Stephen Larrabee olayları ve gelecekte iki ülke arasındaki ilişkinin alacağı biçimi biraz daha olumsuz bir açıdan değerlendirirken, Ian Lesser, ne gibi adımlar atılırsa bu ilişkinin daha sağlam temellere oturacağını anlatmaktadır. Her iki yazar da Nükleer silah sahibi olmuş bir İran karşısında Amerika ve Türkiye'nin benzer reaksiyonlar verip vermeyeceği ve özellikle İncirlik Üssü'nün NATO amaçları dışında kullanılıp kullanılamayacağı konusunda en önemli anlaşmazlık noktasını oluşturabileceği hususunda hemfikirdir. Gerçekten kendisinde global mesuliyetler gören ve İsrail'in her hal ve şartta desteklenmesini dış politikasının ana unsuru olarak kabul eden ABD ile bölgesel bir güç olan ve bölge dengelerini gözetmek durumunda olan bir Türkiye belli ki bazen ayırıcı dış politika tellerinden çalacaklardır.

SONUÇ

Bu durumda son tahlilde Türk Amerikan ilişkilerini nereye oturtaçağız? Yukarıda da söylendiği üzere daha uzun bir süre hem ortak ideallerin ve Türkiye'nin de paylaştığı insani değerlerin bir gereği olarak ve hem de her iki ülkenin de çıkarları bunu gerektirdiği için Türk Amerikan ilişkileri ilerlemeye devam edecektir. Zaten ilişkiler çeşitlendikçe,

5) F. Stepen Larrabee, *Turkey as a Security Partner*. RAND report 2008.

Ian O. Lesser, *Beyond Suspicion: Rethinking US-Turkish Relations*. Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2008.

eğitim (Türkiye şu anda Amerika'daki öğrenci sayısı bakımından yedinci sıradadır), kültür teknoloji, sanat ve turizm gibi alanlarda daha yoğun bir ilişki içine girildikçe ikili siyasi ilişkilerin de devamı ve gelişmesi kaçınılmazdır. Burada Türk ve Amerikalı siyaset adamlarına önemli bir görev düşüyor o da bu ilişkinin korunması ve geliştirilmesi için devamlı gayret sarf etmektir. Özellikle Amerika'da zaman zaman politikacılar iç politika kaygıları ile Türkiye'yi rencide edecek girişimlerde bulunmaktan (Ermeni soykırımı tasarısı gibi) kaçınmaları bu yolda atılacak iyi bir adım olacaktır.